

УДК 811.111'357.4

ЯВИЩЕ СИНТАКСИЧНОЇ СИНОНІМІЇ У СВІТЛІ ГРАМАТИКИ КОНСТРУКЦІЙ

Дроф'як Н.І.

Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті розглядається явище синтаксичної синонімії на прикладі асиндетичного субстантивного словосполучення N_1+N_2 . Дослідження запропоноване з позиції граматики конструкцій та базисних пропозиційональних схем. Подано лінгвокогнітивне обґрунтування причин синонімії. Визначено ступінь значеннєвої близькості та структурно-семантичної подібності синонімічних словосполучень. Саме ця властивість зумовлює можливість взаємозаміни у тексті без порушення основного значення та змісту висловлювання.

Ключові слова: синтаксична синонімія, граMATика конструкцій, значеннєва близькість, пропозиційональні схеми, асиндетичне субстантивне словосполучення.

Постановка проблеми. В галузі сучасного мовознавства значний інтерес викликають дослідження, які стосуються синтаксичної синонімії. Неабияка увага приділяється теоретичним основам згаданого явища, виявленню його мовної сутності та встановленню взаємозв'язку синтаксичних синонімів із суміжними явищами в системі синтаксису.

Однією з найважливіших об'єктивних ознак синонімічності тих чи інших синтаксичних утворень є можливість взаємозамін без порушення основного значення словосполучень, які співвідносяться. Саме поняття синтаксичного синоніма передбачає не однакові, а різноструктурні утворення, тобто такі синтаксичні конструкції, які,

визначаючи однорідні відношення, розрізняються насамперед засобами або показниками грамаТИчного зв'язку між словами.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однорідність загальної синтаксичної структури зумовлена структурно-семантичною подібністю стрижневих елементів. Однак різні за лексичним складом і структурою, але близькі за відношеннями, які вони виражають, форми і є лексико-синтаксичними синонімами, які не можна ігнорувати під час вивчення синонімічних відношень у синтаксисі. Треба відрізнити синонімічність конструкцій від смислової синонімічності та від функціонально тотожних словосполучень. Названі чинники засвідчують

актуальність даної проблеми, а відтак необхідність встановлення структурно-семантичної подібності синонімічних словосполучень, який зумовлював би можливість взаємозаміни у тексті без порушення основного значення. Отже, метою даної розвідки є аналіз структур N_1+N_2 та їх синонімічних конструкцій через призму базисних фреймів та їх пропозиціональних схем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В сучасній лінгвістиці простежуються різні тлумачення синтаксичної синонімії. Ідея ідентичності семантичного змісту, втіленого у різних формах підтримується такими дослідниками, як А. М. Пешковський, Г. І. Ріхтер [5; 7]. На їхню думку, синтаксичні синоніми – це синтаксичні конструкції, які подібні за семантикою, але відрізняються за формою. Інші дослідники зосереджують увагу на граматичній специфіці синтаксичних утворень і наполягають на необхідності обмеження проблеми синтаксичної синонімії чіткими граматичними рамками, тобто в основу виокремлення синтаксичних синонімів ставлять граматичний критерій – узагальненість граматичного значення [3]. Серед лінгвістів, які зосередили увагу на виявленні змістових й формальних ознак порівнюваних конструкцій є відомі лінгвісти, такі як В. Н. Ярцева, В. П. Сухотін та ін. [10; 8]. В. П. Сухотін пропонує таке визначення синтаксичної синонімії: «Під синтаксичними синонімами ми розуміємо такі різні за структурою вільні сполуки тих самих слів, словосполучень, речень, а також їхні частини і складніші синтаксичні утворення мови в певну епоху її розвитку, які виражають однорідні відношення і зв'язки явищ реальної дійсності» [8, ст. 35]. Однак з цього визначення не зовсім зрозуміло, яким чином однорідність відношень і зв'язків може бути виражена різними за структурою вільними сполуками, адже саме різноманітність структури і визначає різноманітність синтаксичних конструкцій. В. П. Сухотін виділяє у складі синтаксичних паралелізмів власне-синтаксичні синоніми. Синтаксичні синоніми – це синтаксичні конструкції, близькі або тотожні за значенням, які при відмінності формальної структури взаємозамінні в тексті [8]. Отже, синонімічними можуть вважатися:

- конструкції тільки того самого синтаксичного рівня: словоформи, словосполучення, відокремлені звороти, члени речення;
- конструкції, хоч і відмінні, але більш менш однотипні, що можуть зіставлятися за синтаксичною структурою;
- конструкції, що передають ту саму інформацію незалежно від її структури.

Виклад основного матеріалу. У сучасній лінгвістиці надзвичайно важливим постає розмежування синтаксичних понять: синтаксична синонімія (СС) і синтаксична варіантність (СВ). Найголовнішим критерієм розмежування синтаксичних синонімів і синтаксичних варіантів виступає семантична подібність і семантична відмінність порівнюваних структур. Синтаксичні синоніми виділяються на підставі різної семантики порівнюваних структур, тоді як синтаксичні варіанти підлягають характеристиці за їхнім відношенням до однакової семантики й різного формально-граматичного вираження. Двоплановість

СС і СВ зумовлює наявність у системі мови співіснування дублетних (варіантних) і семантично-диференційованих (синонімічних) одиниць. СС і СВ знаходять свій вияв у змінах формально-граматичного і семантичного характеру. На відмінність синонімів і варіантів вказує Є.І. Шендельс: «... відмінність між граматичними синонімами та варіантами полягає в тому, що граматична синонімія об'єднує різні синтаксичні моделі, які відрізняються як структурою, так і змістом. Значення синтаксичних моделей близьке, але ніколи повністю не співпадає. Варіанти – це зміни всередині самої моделі, які не перетворюють її в іншу модель. Варіанти можуть бути значущими в тому випадку, якщо вони виражають актуальне членування пропозиції, стилістично-емоційні відтінки та інші несистемні значення. Варіанти незначущі, якщо вони пов'язані з коливаннями граматичної норми. Незначущі варіанти називаються синтаксичними дублетами. Варіанти не є синонімами, тому вони або тотожні за значенням (дублети), або їх смислова відмінність не торкається системних граматичних значень» [9, ст. 5].

Отже, синтаксичні синоніми і синтаксичні варіанти як мовні явища виникають внаслідок змін формально-змістового плану, характеризуючись тотожністю граматичного значення й семантичними відмінностями (синтаксичні синоніми) або виявляють семантичну однорідність і формально-граматичні розбіжності (синтаксичні варіанти). Характерні критерії розмежування явищ варіантності й синонімії в синтаксисі пояснюються їхньою віднесеністю до двох параметрів: семантичного і формального. Варіювання змісту має широкий діапазон і призводить до семантичної віддаленості синтаксичних конструкцій, а також до їхньої семантичної диференціації.

Особливу групу синтаксичних конструкцій в англійській мові становлять асиндетичні субстантивні словосполучення (noun phrases/clusters), які і є основним предметом нашого дослідження. Розглядаючи структуру та семантику таких утворень звертаємось до теорії граматичних конструкцій, основні ідеї якої були розвинуті Ч. Філмором, а також його послідовниками [12; 13]. Основною одиницею мови згідно з граматикою конструкцій (C&G) і є конструкція, яку також бачимо в центрі уваги синтаксису та семантики. Під конструкцією розуміємо вираз, який наділений аспектом вираження та змісту, але не виходить за межі його складових частин. Оскільки конструкціями є мовні вирази будь-якого рівня, які наділені формою і змістом, то їх елементами можуть бути і морфеми, і слова, і словосполучення, і речення [6, ст. 19]. Центральною ідеєю теорії граматики конструкцій є цілісність, єдність конструкції як мовного знаку та семантики, яка визначає його склад і наповнення, оскільки головне в такій конструкції його значення. Це значення не складається безпосередньо із значень його складових одиниць та синтаксичних зв'язків між ними, а базується на складній взаємодії великої кількості окремих компонентів, які існують як нероздільна структура, яка містить цілісне неподільне значення [6, ст. 21]. Однак така конструкція не є єдиною, оскільки паралельно існують інші, так звані концептуальні трансформи, тобто різновиди інших

конструкцій, які складаються з інших компонентів, та передають ту саму інформацію, тобто наділені тим самим значенням. Саме в таких трансформах спостерігаємо явище синтаксичної синонімії як здатності декількох синтаксичних форм виражати різні модифікації того самого значення. Розглядаючи субстантивні словосполучення з асиндетичним зв'язком між його компонентами (noun phrases/clusters), спостерігаємо наявність паралельних конструкцій, семантична схожість яких досягає такого ступеня близькості, що взаємозаміна в тексті не впливає на основне значення конструкції. Саме це і дозволяє стверджувати про наявність синтаксичних синонімів, які спробуємо проаналізувати через призму базисних фреймів та їх пропозиціональних схем.

Базисні фрейми – це набори «інструментів мислення» (пропозицій), що мають найвищий рівень узагальнення, або схемності. Пропозиціональні схеми придатні для аранжування інформації, яка активована мовними одиницями, що належать до різних мовних рівнів: лексичного, словотвірного, синтаксичного або текстового. Тип пропозиціональної схеми визначається за її належністю до певного фрейму [1, ст. 4]. Коротко розглянемо типи базисних фреймів, запропонованих С.А. Жаботинською.

Предметний фрейм містить буттєві схеми, що структурують інформацію стосовно властивостей окремого предмета. Буттєвими схемами є: квантитативна схема, квалітативна схема, локативна схема, темпоральна схема та схема способу буття [2, ст. 45].

Акціональний фрейм поєднує акціональні схеми, які моделюють дію предметної сутності. Це схема стану/процесу, що репрезентує дію агенса (виконавця дії), котра мислиться як така, що не спрямована на інший предмет; схема контактної дії, яка демонструє взаємодію агенса й іншого предмета; схема каузації, що показує створення діючою особою-каузатором нового предмета-фактитува, який не існував раніше [1, ст. 4].

Посесивний фрейм поєднує посесивні схеми, які демонструють зв'язок «володар має приналежне». Ними є партитивна схема, інклюзивна схема та схема власності [1, ст. 5].

Ідентифікаційний фрейм пов'язаний з ідентифікаційними схемами. До них належать: схема персоніфікації, де персоніфікатором є власне ім'я; схема класифікації, в якій класифікатор є більш загальним поняттям, ніж ідентифікатив (в англійській мові покажчиком класифікатора є неозначений артикль та його аналоги), схема специфікації, в якій ідентифікатив і специфікатор належать до одного рівня узагальнення, і специфікатор надає додаткову характеристику ідентифікативу (в англійській мові покажчиком специфікатора є означений артикль та його аналоги) [1, ст. 5].

Компаративний фрейм включає схеми тотожності, або метаморфози, схожості або аналогії, та подібності або метафори [2, ст. 46]

Варто звернути увагу на те, що асиндетичні субстантивні словосполучення відносяться до синтаксичного рівня та є номінативними одиницями мови. Прихильники номінативності субстантивного словосполучення вважають, що в його основі – вираження єдиного складного поняття.

Субстантивні сполучення є номінаціями предметів або явищ за певними їхніми властивостями [11, ст. 474]. У них зберігається співвіднесеність з елементами екстралінгвістичної дійсності, які позначаються ядром словосполучення. Якщо слово номінує об'єкт реальної дійсності за інтегральною ознакою, то словосполучення дає змогу акцентувати різноманітні диференційні ознаки об'єкта [4]. Таким чином, можемо говорити про асиндетичні субстантивні словосполучення (noun clusters), які означають:

- назви осіб: *Bin Laden driver conviction, Harper investment policy*;
- природних об'єктів: *river estuary; lake surface*;
- матеріальних об'єктів: *civilization museum, liqueur warehouse, World Trade Centre*;
- назви організацій: *US appeals court; emergency management agency*;
- назви групи осіб: *metropolitan police, electricity supply workers*;
- назви неживих предметів: *power engineering magazine*;
- назви результатів інтелектуальної діяльності: *landmark decision, health authorities appeal*;
- назви опредмечених процесів: *Edmonton journal report*;
- назви опредмечених подій: *capacity development workshop*.

Концептуальним підґрунтям синтаксичних конструкцій N_1+N_2 можуть бути як предметні так і посесивні пропозиційні схеми. Що стосується посесивних схем, то ці структури є аналогом синтаксичних структур із дієсловом *have* (*мати*). Отже, можемо вважати, що синтаксичними синонімами асиндетичних субстантивних конструкцій можуть бути всі інші синтаксичні сполуки, в яких простежуються посесивні відношення. Серед них такі структури як $N_1 \text{ has } N_2$, $N_2 \text{ of } N_1$, $N_1 \text{'s} + N$. Понятійною основою цих структур залишається та сама пропозиція, в якій логічним суб'єктом, або цільовим поняттям, є володар, а логічним предикатом, ознакою суб'єкта, є приналежне [2]. У посесивних схемах володар є ключовою роллю, якою наділений вагоміший член пари. Це автономний предмет, що може існувати окремо від приналежного. Саме у посесивних схемах (партитивній, інклюзивній та схемі власності) найчіткіше простежується явище синтаксичної синонімії.

1. Партитивна схема: «WH-ціле має PR-частину» або «PR-частина WH-цілого»:

$N+N$ structure: *city council, union executive, committee chairman*;

$N_1 \text{'s} + N$ structure: *city's council, union's executive, committee's chairman*;

$N_1 \text{ has } N_2$ structure: *city has a council, union has an executive, committee has a chairman*;

$N_2 \text{ of } N_1$ structure: *council of the city, executive of the union, chairman of the committee*.

Посесивна схема партитивності визначається як «ціле-частина», коли предмет-частина перебуває в межах предмета-цілого [2]. У такій схемі частина може існувати лише у тому випадку, коли вона є невід'ємною складовою «цілого»: (*committee chairman* – голова комітету не може існувати без цього комітету, *city council* – так само як і не може існувати (міська) рада без міста). Саме такі відносини між предметом та

частиною кваліфікуємо як явище «невідчужуваної посесивності». Невідчужувана посесивність вказує на нерозривний або інгерентний зв'язок між учасниками посесивної схеми, тобто володарем та приналежним [14]. Такий вид посесивності розгалужується на підтипи з урахуванням природи учасників: живі істоти або неживі предмети. Прикладами невідчужуваної посесивності серед живих істот можуть бути: *sea horses, candidate speech, family member, assistant decision*; серед неживих предметів: *river estuary, moon surface*.

2. Інклюзивна схема: «CR-контейнер має СТ-вміст» або «СТ-вміст CR-контейнеру»:

N+N structure: government officials, group members;

N's+ N structure: government's officials, group's members;

N₁ has N₂ structure: government has officials, group has members;

N₂ of N1 structure: officials of the government, members of the group.

Інклюзивна схема посесивності кваліфікується як «контейнер-вміст», якщо предмет-вміст перебуває як у межах, так і поза межами предмета-контейнера, тобто вміст можна забрати із контейнера. Частина і вміст існують у так званому «внутрішньому просторі» цілого та контейнера. Із наведених прикладів *government officials, group members* робимо висновок, що предмет вміст *officials, members* можуть існувати поза межами предмета-контейнера (government, group). Однак предмет-контейнер втрачає свої характеристики контейнера без того чи іншого наповнення (вмісту). Тобто, не може існувати уряд без урядовців, так само як і не може бути групи без членів цієї групи.

3. Схема власності: «OW-власник має OD-власність» або «OD-власність OW-власника»:

N+N structure: regime hostages;

N's+ N structure: regime's hostages;

N₁ has N₂ structure: the regime has hostages;

N₂ of N₁ structure: the hostages of the regime.

У посесивних відношеннях «власник-власність» подання предметів відбувається в межах зовнішнього простору власника, тобто в межах його навколишньої території, де і розташовується

власність. Так, абстрактне значення посесивності, або володіння, чітко видно в прикладі *regime hostages*: володар *regime* здійснює контроль над приналежним *hostages*. Такий «контроль» зумовлений відношеннями у просторі: приналежне залишається у просторових межах володаря. Зважаючи на характер зв'язку між володарем та приналежним у наведеному прикладі, можемо говорити про «відчужувану посесивність». Такий зв'язок є тимчасовим, і обидва учасники посесивної схеми можуть існувати окремо, так як є незалежними сутностями [2, ст. 47].

Висновки і пропозиції. З наведених прикладів видно, що синтаксичні синоніми, передаючи те саме синтаксичне значення, розрізняються за ступенем значеннєвої близькості. Виражаючи основне синтаксичне значення, ці структури вказують на додаткові смислові відтінки. Іншими словами, різні синтаксичні форми відбивають різницю у значенні, зумовлену семантичним 'висвітленням' членів пропозиції: той із них, що позначений у синтаксичній структурі першим, має більшу 'висвітленість'. У термінах когнітивної граматики він є первинним семантичним фокусом, або траектором, а другий член синтаксичної посесивної структури є вторинним семантичним фокусом, або орієнтиром [14]. Отже, із вищезгаданих синтаксичних структур та їх прикладів можна зробити висновок, що у структурах N+N, N's+ N та N₁ has N₂ первинним семантичним фокусом є перший іменник, тобто у прикладі *government officials, government's officials and government has officials* слово *government* виступає у ролі траектора, а вторинним семантичним фокусом, тобто орієнтиром виступає *officials*. Лише в одній із синонімічних конструкцій, а саме N₂ of N₁ *officials of the government* первинним семантичним фокусом є *official*, а *government* виступає лише орієнтиром або вторинним семантичним фокусом.

Подальші дослідження в галузі синтаксичної синонімії варто зосередити на врахуванні змістових і формальних критеріїв синонімічних конструкцій, а також на системному підході до вивчення мовних явищ, виявленні корелятивних і диференційних ознак, що характеризують ці конструкції.

Список літератури:

1. Жаботинська С.А. Лексичні поля й нелінійна динаміка когнітивних структур / С.А. Жаботинська // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – 2011. – Вип. 52. – С. 3-11.
2. Жаботинська С.А. Синтаксична метафора у світлі граматики конструкцій (багатозначність структури NP2 of NP1) / С.А. Жаботинська // Studia Philologica (Філологічні студії): зб. наук. праць / ред. колегія І.Р. Буніятова, Л.І. Белехова, Л.І. Бондарева [та ін.]. – К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. – Вип. 1. – С. 43-51.
3. Ковтунова І.І. Принципы словорасположения в современном русском языке / И.И. Ковтунова // Грамматические исследования. – М.: Наука, 1967. – С. 96-146.
4. Левицкий А.Э. Функциональная переориентация номинативных единиц современного английского языка. / А.Э. Левицкий. – Житомир, 2001. – 149 с.
5. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении / А.М. Пешковский // М., Языки славянской литературы, 2001. – 544 с.
6. Рахилина Е.В. Лингвистика конструкций / Е.В. Рахилина // М.: Азбуковник, 2010. – 583 с.
7. Рихтер Г.И. Обратное словообразование в русском языке / Г.И. Рихтер // Проблемы словообразования русского и украинского языков: Сборник статей. – К. – Донецк: Вища шк., 1976. – С. 110-122.
8. Сухотин В.П. Синтаксическая синонимика в современном русском языке. Глагольные словосочетания / В.П. Сухотин // М.: 1960. – 159 с.
9. Шендельс Е.И. Грамматическая синонимия (на базе морфологии глагола в современном немецком языке) : автореф. дис. доктор филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Е.И. Шендельс. – Москва, 1964. – 51 с.
10. Ярцева В.Н. О грамматических синонимах / В.Н. Ярцева // Романо-германская филология. – Вып. 1. – М., 1957. – С. 5-34.

11. Drofyak N. Asyndetic noun phrases in the Canadian newspaper headline corpus / N. Drofyak // British Journal of Educational and Scientific Studies. – № 1(23), January-June 2016, Imperial College Press, London, pp. 473-482.
12. Fillmore Ch.J. Frame semantics / Ch.J. Fillmore // The Linguistic Society of Korea (ed.). Linguistics in the Morning Calm. – Seoul: Hanshin Publishing Co, 1982. – P. 111-37.
13. Fillmore Ch.J. The Mechanisms of «Construction Grammar» / Ch.J. Fillmore // Proceedings of the Fourteenth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society (1988), pp. 35-55.
14. Langacker R.W. Possession and possessive constructions / R. W. Langacker // Taylor J.R. (ed.). Language and the Cognitive Construal of the World. – Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 1995. – P. 51-79.

Дрофяк Н.И.

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

СИНТАКСИЧЕСКАЯ СИНОНИМИЯ В ГРАММАТИКЕ КОНСТРУКЦИЙ

Аннотация

В статье рассматривается синтаксическая синонимия, проиллюстрирована с помощью асиндетического субстантивного словосочетания N_1+N_2 . Исследование представлено с позиции грамматики конструкций и базисных пропозициональных схем. Предложено лингвокогнитивное объяснение причин синонимии. Исследование основано на степени смысловой близости и структурно-семантического сходства синонимических фраз. Именно эта характеристика обуславливает возможность их взаимозамены в тексте без нарушения основного значения и содержания высказывания.

Ключевые слова: синтаксическая синонимия, грамматика конструкций, смысловая близость, пропозициональные схемы, асиндетическое субстантивное словосочетание.

Drofyak N.I.

Lviv Ivan Franko National University

SYNTACTIC SYNONYMY IN CONSTRUCTION GRAMMAR

Summary

The article deals with the syntactic synonymy illustrated by the asyndetic substantival phrase N_1+N_2 . The research is presented from the standpoint of Construction Grammar and basic propositional schemas. Linguistic and cognitive background of syntactic synonyms is suggested. It is based on the degree of semantic proximity as well as structural-semantic similarity of synonymic phrases. That feature accounts for the interchange within the text without the breach of the main meaning and the content of expression.

Keywords: syntactic synonymy, Construction Grammar, semantic proximity, propositional schemas, asyndetic substantival phrase.